

BULGARİSTAN'DAKİ TARİHİ VE KÜLTÜREL MİRASIMIZIN ANALİZİ, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE FIRSATLAR

HAKAN DEMİR*

İnsanlık, doğası gereği bulunduğu her ortamda ve her koşulda somut ya da soyut olarak kültürel oluşumları yaratmış ya da kültürel oluşumların parçası olmaya çalışmıştır. Bu kültürel yapıların ve oluşumların üst üste gelmesi ile toplumların temelleri atılmış; insanı insan yapan değerlerin şekillenmesi sonucu, ortak yaşam ve değerler gelişmiştir. Soyut kavramlar ile başlayan kültürel miras zamanla birlikte somut tanımları ve eserleri de içine alarak toplumların sosyal, ekonomik, dini ve kültürel yaşamlarının temellerini oluşturmuştur. Kültürel miras toplum için bu kadar önemli olmasına rağmen, korunması ve devamlılığının sağlanması ne yazık ki son yüzyıla kadar gündemde yer almamış ve önemsenmemiştir. Kültürel mirasın en önemli parçalarından biri olan mimari mirasın değerinin anlaşılması ise çok daha sonra gerçekleşmiştir. Kültürel mirasın değeri, Dünya Savaşları'nın neden olduğu yıkımlardan sonra anlaşılmaya başlanmış olup bu doğrultuda tedbirler alınması ve yasalar ile korunması gerekli görülmüştür. Ancak, bu süreçlerden ve büyük yıkımlardan sonra Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) gibi uluslararası yapılar liderliğinde özellikle ortak mimari miraslar (OMM) olmak üzere kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesinin önemi fark edilmiş ve kültürel mirasın toplumu toplum yapan değerlerden biri olduğu fikri yerleşmiştir.

Tezin çalışma alanı olan Bulgaristan'da ise OMM'nin benimsenmesi ve korunması süreçleri çok daha farklı bir zaman çizelgesi üzerinde ve farklı bir metodoloji ile ilerlemiş, mevcut eserlerin korunmasından çok; seçilen eserler dışındakilerin doğrudan veya dolaylı olarak tasfiye edilmesi yönünde gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın somut kültürel mirasın korunması konusunda yaşadığı sorunlar, özellikle Osmanlı dönemi eserlerinde hâlâ devam etmekte olup iki toplumun somut ortak değerlerinin büyük ölçüde kaybolmasına neden olmuştur. Dönemsel olarak şekil ve yöntem değiştiren bu durum, günümüzde âtil bırakılma ya da başkalaştırma

* TİKA Uzmanı, h.demir@tika.gov.tr

(değiştirme) yönünde devam etmektedir. Günümüzde mevcut durumun önüne geçilmesi için alternatif çözümlerin gerektiği düşünülmektedir.

“Bulgaristan’daki Tarihi ve Kültürel Mirasımızın Analizi, Çözüm Önerileri ve Fırsatlar” isimli tez çalışmasında; TİKA Başkanlığı’nın gerçekleştirmekte olduğu mimari mirasın korunması çalışmaları kapsamında, Bulgaristan özelinde genel durum tespitlerinin yanında Güçlü ve Zayıf Yanlar, Tehdit ve Fırsatlar (SWOT-Strengths, Weaknesses, Opportunity, and Threat) Analizi’nden de yararlanılarak bir değerlendirme yapılması ve bu doğrultuda alternatif çözümler ile fırsatların ortaya çıkarılması planlanmıştır.

Yapılacak değerlendirmeler Bulgaristan’da ileride gerçekleştirilebilecek restorasyon çalışmaları ve ilgili diğer çalışmalar (eserlerin kültür mirası listelerine alınması vb.) için alternatif yol haritası oluşturulmasını ve kalkınma yardımlarında mimari miras özelinde restorasyon dışındaki olasılıkların da değerlendirilmesi kapsamında çeşitli yaklaşımlar sunmayı hedeflemiştir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde; kavramsal çerçevede, kalkınma yardımları ve iş birliği faaliyetlerinde kültürel ve mimari mirasın yeri ve önemi ile Bulgaristan’ın mimari mirasa bakış açısı yer almaktadır. Bulgaristan’ın OMM’ye bakış açısını anlamak; süreci analiz etmeyi ve değerlendirmeyi kolaylaştırdığı için tezin temelini oluşturmaktadır. Bulgaristan’ın geçmiş dönemlere ait OMM’ye bakış açısı incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu öncesi dönemlerin mirasları ile kısmi olarak barışık olduğu ancak Osmanlı Dönemi OMM’yi benimsememe hatta reddetme durumu olduğu görülmektedir. Bu durum Bulgaristan’da OMM’nin korunmasında mevcut olan yapısal problemlere toplumsal sıkıntıları da eklemek ve koruma süreçlerini zorlaştırmaktadır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde ise çalışmada yararlanılan malzemelere ve izlenen yöntemlere yer verilmektedir. Ayrıca bu bölümde tez genelinde yapılan çalışma yöntemlerinin seçilmesinin ve değerlendirilmesinin nasıl yapıldığından bahsedilmekte olup sonraki bölümlerde OMM kapsamında yer alan analizlerin ve önerilerin değerlendirmesi tüm tarafları içerecek şekilde ele alınmıştır. Bu bölüm dâhilinde gerçekleştirilen çalışmalarda tezdeki eserlerin analizlerinde kullanılmış olan SWOT Analizi “Kalkınma Yardımları ve Ortak Kültürel Miras” kavramlarını da içerecek şekilde güncellenmiş ve bu amaç doğrultusunda analiz gerçekleştirilmesini mümkün kılmıştır. Çalışmada Bulgaristan’da bulunan Osmanlı Dönemi OMM’si SWOT (Güçlü ve Zayıf Yanlar, Tehdit ve Fırsatlar) analizi ile; ulaşım, nüfus, değer (tarihi belge), konum (kent silüeti), otantiklik (özgünlük), sosyo-kültürel, eğitim, ekonomi, müdahale, mekânın özü, sürdürülebilirlik gibi nitelikler ve kentsel planlama boyutu, tasarım değerlendirmesi, kalkınma yardımı ve bölgesel talep açısından irdelenmiştir. Tezin sağlam temeller

üzerine kurulabilmesi için buradaki analiz formatları koruma ve kalkınma ekseninde ne yapılabilir sorusunun cevabını bulmaya yönelik olarak düzenlenmiştir.

Tezin tespitler ve sonuçlar arasında köprü görevi gören üçüncü bölümünde, Bulgaristan'da bulunan Osmanlı dönemi OMM'si hakkında literatür taramasından elde edilen bilgiler ve veriler derlenerek çapraz kontroller yapılmıştır. Bulgaristan'da bulunan Osmanlı dönemi mimari mirasları; eserlerin mevcut durumları, konumları ve özellikleri gibi çeşitli açılardan incelenmiştir. Tez kapsamında yapılan analizler genel olarak mevcut çalışmaların değerlendirmesini içermekte olup bununla sınırlı kalınmayarak mimari miraslara uygulanan SWOT Analizi'nin kalkınma yardımları çerçevesinde kalacak şekilde kullanılmasını da içermektedir. Bulgaristan'da çok sayıda (günümüz itibari ile bilinen 3339 adet olup devam eden araştırmalar ile artmakta olan) eser bulunmasından dolayı ülke genelindeki durumu daha iyi anlatabilecek nitelikte ve nicelikte eserler seçilmiş ve analiz edilmiştir. Bu verilerden ileride yapılması muhtemel araştırmaların hangi bölgeden başlaması gerektiği, eserlerin tasfiye süreçlerinde nasıl bir yöntem izlendiği, eserlerin korunmasının ne ölçüde gerçekleştirilebileceği, eserlerin özlerini ne kadar yitirdiği vb. soruların yanıtlarına ulaşılmaya çalışılmış ve bunlar tezin sonraki bölümlerinde destekleyici nitelikler olarak kullanılmıştır. Analizler daha çok hedef odaklı olarak gerçekleştirilmiş olup bu analizler neticesinde eserlerin arazi rantı, ötekileştirme (Batılılaşma adı altında) vb. nedenlerle tasfiye edilmiş olduğunun daha net anlaşılmasını sağlamış ve toplumun mezkûr eserlere bakış açısını daha net olarak görebilmeyi sağlamıştır. Burada gerçekleştirilen tespitler ve analizler tezin sonraki kısımları için yol gösterici görev görmüş ve odaklanılması gereken asıl sorunları ortaya koymuştur. Tez genelindeki istatistiki veriler ile analizlerin sonucunda Bulgaristan'daki OMM eserlerinin geneli için benzer zayıf yönler ve tehditler olduğu görülmekte olup eserlerin çoğunluğu için güncel bir çalışma gerçekleştirilerek koruma planı oluşturulması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Dördüncü bölümde ise yapılan durum tespitleri ve analizler kapsamında Bulgaristan'daki Osmanlı dönemi OMM'si için çözüm önerileri ve fırsatlar sunulmaktadır. Bulgaristan'daki çoğu eserin kaybolmuş ya da kaybolmak üzere olduğu göz önüne alınarak bu çerçevede çözüm önerileri ve fırsatlar değerlendirilmiş; mevcut eserler için de restorasyon ve restorasyon sonrası süreçler dâhilinde bir yol haritası çizilmesi düşünülmüştür. Ayrıca eski eserlerin korunmasının kalkınma yardımları kapsamındaki önemine değinilmiş ve eserlerin restorasyonu ile aslında sürecin tamamlanmadığı belirtilmiş, restorasyonun sadece koruma süreçlerinin bir adımı olduğu üzerinde durularak bu kapsamdaki değerlendirmelere ve alternatif çözümlere yer verilmiştir. Tez çalışmasında alternatif çözümlere yönelinmesinin asıl nedeni ise mezkûr eserlerin bir kısmının geleneksel yöntemle

korunmasının çeşitli nedenlerle (eserlerin çoğunun tamamen yıkılmış olması, bölgedeki siyasal ve bürokratik engeller vb.) mümkün olmadığı görülmesi olup bu eserlerin korunması mümkün olsa bile eser sayısı, eserlerin fiziki durumu ve bunlardan kaynaklı olan zaman kısıtlaması ile kaynakların sonsuz olmaması eserlerin hepsini fiziki yönden restore etmeyi engellemektedir. Önerilen alternatif çözümlerin geneli mevcut ve yıkılan eserlerin dijitalleştirilmesi ve kısmi olarak müzeleştirilerek canlandırılması gibi daha güncel çözüm önerilerine yer verilmiş olup bu sayede ortak miras bilincinin halkın geneline yayılması planlanmıştır. Tabi ki buradaki tek amacın ortak miras bilinci olmadığı, bu eserlerin geleneksel ya da modern yöntemler ile korunmasının kalkınma yardımları kapsamındaki etkileri ve diğer kullanım alanları (akademik çalışmalarda vb.) da değerlendirilmiş olup bu değerlendirmeler yapılan literatür taraması ve istatistiki veriler ile desteklenmiştir. Bulgaristan'ın Osmanlı Dönemi OMM'si için problemin temelde eserleri ortak miras olarak kabullenmeme ve ötekileştirme olduğu gözlemlenmiş olup bunun aşılması için kalkınma yardımları kapsamındaki olumlu etkiler ve dijitalleştirmenin özellikle genç kesim başta olmak üzere eserin tüm paydaşlarında oluşturacağı olumlu etkilerden yararlanılması önerilmiştir.

Son bölüm olan “Değerlendirme ve Sonuç” Bölümünde ise, teze ilişkin genel değerlendirme ve sonuçlara yer verilmiş; TİKA Başkanlığında, Balkanlar genelinde ve Bulgaristan özelinde Osmanlı dönemi mimari mirasının korunması kapsamında yapılan çalışmalara çeşitlilik katılmasının önemi ve kaybolmamış mimari miras kadar kaybolmuş olan ya da kaybolmakta olan mimari mirasın korunmasının önemine ilişkin vurgular yapılarak restorasyon ile sınırlı kalmayan alternatif değerlendirmelere ve önerilere yer verilmiştir. Tez kapsamında, Bulgaristan'da gündend güne kaybolmakta olan Osmanlı dönemi mimari mirasının kurtarılması yolunda modern yöntemleri de içeren çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmış, Balkanlar coğrafyasının genelinde var olan Osmanlı dönemi mimari mirasının korunması Bulgaristan özelinde incelenerek bölge içinde potansiyel kullanım alanı olan yaklaşımlarda bulunulması düşünülmüştür. Bunun yanı sıra, yıkılmış ya da ciddi boyutta tahrip edilmiş mimari kültür varlıkları hakkında da çözüm önerileri üretilerek, geleceğe taşınması fiziki olarak mümkün olmasa bile, söz konusu kültür varlıklarının dijitalleştirilerek tamamen yok olmalarının önüne geçilmesi ve unutturulmaması sağlanabilecektir.

Sonuç olarak, mimari mirasın yok edilmesi kimse için “kaybet-kaybet” veya “kazan-kazan” durumu oluşturamaz ya da tarihi tamamen unutturmaz. OMM hangi topluma ait olursa olsun yok edilmeleri durumunda bir daha aynı formda geriye getirmenin mümkün olmadığı bir hazine, çok kültürlülüğün ve barışın simgesi kültürel zenginliklerdir. Günümüzde mimari mirasların doğrudan ya da

dolaylı olarak kaybolmaya devam ettiğini görmek üzücü olsa da Türkiye'nin yurtdışındaki mimari mirasının en büyük koruyucularından biri olan TİKA Başkanlığı, Bulgaristan başta olmak üzere OMM'nin korunması süreçlerinde modern ile gelenekseli birleştiren koruma anlayışının sürdürülebilir kalkınma ve kültürlerarası/toplumlararası barışa katkı yapacak şekilde sürdürerek ortak kültürü geleceğe barış, kalkınma ve birliktelik mesajları ile taşıması kalkınma yardımlarının tüm boyutlarını içeren bir uygulama örneği oluşturmasına fırsat vermektedir.